

**TOSHKENT SHAHRI ME'MORCHILIGI TARIXI (TOSHKENT ARXITEKTURASI
MIQYOSIDA)**

Davlatov Diyor Dilshodovich

*Termiz muhandislik va texnologiya instituti
Arxitektura(turlari bo'yicha) 1-kurs talabasi*

Qurbonov Feruzbek Abdulla o'g'li

*Termiz muhandislik va texnologiya instituti
Arxitektura(turlari bo'yicha) 1-kurs talabasi*

Anotatsiya: *Dunyoda inson qo'li bilan yaratilgan va necha ming yillardan beri saqlanib, o'z jozibasini yo'qotmay kelgan tarixiy obidalar ko'plab uchraydi. Vatanimiz hududida ham o'tmishdan sado beruvchi ko'plab tarixiy obidalar yetib kelgan. Ushbu maqolada yurtimiz o'tmishini, madaniyatini, xalqimiz ong va shuurining yorqin aksi hisoblangan tarixiy yodgorliklarimiz haqida xabar beradi.*

Kalit so'z: *Me'moriy obidalar, Toshkent, arxitektura, tarix, shahar.*

VATANIMIZ O'ZBEKISTON VA O'ZBEK XALQI JUDA HAM KATTA VA BOY TARIXGA EGA.

Qadimda Turon, Turkiston, Movarounnahr kabi ko'plab nomlar bilan atalgan. Bu yerlarda tasviriy san'at, musiqa, me'morchilik va hunarmandchilik rivoj topib, o'ziga xos madaniyatni yuzaga keltirdi. Yurtimizda bir-biridan ertaknamo tarixiy obidalar mamlakatimizning har bir hududida uchraydi. Qadimgi manbalarda mamlakatimizning poytaxti hozirgi Toshkent o'rnida 2200 yil oldin yirik obod shahar bo'lganligi qayd qilingan. Arxeologik izlanishlar natijasida bu yerdan 2200 yil ilgari yasalgan spool idishlar, bronza oyna va turli mamlakatlar tangalari topilgan. V-VIII asrlardan bu shahar Choch, Shosh, Shoshkent, Binkat deb atalgan. Buyuk ipak yo'lida joylashgan Toshkent Yevropa mamlakatlarining Hindiston va Xitoy bilan olib brogan turli aloqalarida muhim rol o'ynagan. VI asrdan Toshkent Turk xoqonligi tarkibiga qo'shib olingan. Turkclar shaharni zabt etgach yning atrofii kuchli mdofaa devorlari bilan o'rab olganlar hamda maxsus saroy-qal'a qurganlar. O'zaro urushlar, qo'zg'olonlar, ko'chmanchi qabilalar hujumlari natijasida Toshkent bir necha marta vayron qilingan. IX asrda shahar oldingi o'rinda shimoli-sharq tomonda – Bo'zsuv kanali etagida barpo bo'lgan. Abu Rayhon Beruniy va Mahmud Qoshg'ariy ma'lumotlariga ko'ra, shahar XI asrdan Toshkent deb atala boshlangan. Shaharning miloddan avvalgi arxitektur yodgorliklaridan hech narsa saqlanib qolmagan. X asrda Toshkent to'rt qismga bo'linganligi va ulardan har biri maxsus devor bilan o'ralganligi ma'lum. Shahar markazida- hozirgi Shayxontohur tumani hududagi bozor hamda madaniyat va istirohat bog'i o'rnida tepalik bo'lgan, u yerda qal'a va shahriston joylashgan. Shahriston va qal'a devorlaridan tashqarida rabodi dahil (ichki rabot) va rabodi xorij (tashqi rabod) qurilgan. Ichki va tashqi rabot devorlari oralig'i 4 km ni tashkil qilgan. Qal'ada hukmdor saroyi va qamoqxona bo'lgan. Uning bir darvozasidan shahristonga boshqalaridan

ichki rabotga chiqilgan. Shahar markazida bozor bo'lgan. Markaz bilan shahar darvozalari eni 5-10 m li ko'cjalar orqali bog'langan.

Toshkent XIX-XX asrlardagi arxitekturasida. Toshkent Rossiyaga qo'shilgunga qadar(1865-yil) paxsa-devor bilan o'ralgan, maydoni 1,6 ming ga bo'lgan (aholisi 80 ming kishi). 1865- yildan keyin Anhorning chap sohilida Turkiston o'lkasining ma'muriy markazi-yangi shahar tashkil topa boshlagan, qadimgi Toshkent esa (markazi hozirgi Oxunboboyev maydoni) Eski shahar nomini olgan. Yangi shahar qurilishlari 1866-1971- yillarda rus harbiy injenerlari loyihalari asosida bajarilgan . Bu loyihalarda rus va Yevropa shahar qurilishining an'analari mujassamlashgan (masalan, hozirgi Toshkent davlat yuridik instituti binosi).Ko'cha va magistrallarning radial — halqasimon, keng va to'g'ri shaklda olinishi ham shahar rivojida perspektiv ahamiyatga ega bo'lgan. Eski shaharda xalq me'morchiligi an'analari asosida qurilgan ko'plab imoratlar puxta va shinamliligi, zilzilaga chidamliligi, issiq iqlimga moslashtirilganligi bilan o'ziga xos bo'lgan.

1920-yillarga kelib shahr hududi 3,3 ming ga aholisi 280 ming kishiga yetgan. Undan keyin shahar qurilishi va arxitekturasida jiddiy o'zgarishlar ro'y bergan. „Eski“ va „yangi“ shaharni bir-biriga uziy qo'shib qurish, ular orasidagi farqni tugatish tadbirlari ishlab chiqilgan. 1938-yilda Toshkent shahrining bosh rejasi yaratilgan. Bunga muvofiq shaharda dastlabki ko'p qavatli binolar, keng magistral ko'chalar qurila boshlangan. 1930-yillarda To'qimachilik kombinati, „Tashselmash“ zavodi, shaharda birinchi 4 qavatli turar-joy binosi-Mutaxassislar uyi qurilgan, yevropacha va mahalliy xalq me' morligi uslublarida jamoat binoalari, markaziy telegraf binosi, „Anhor“ kafesi, tarix muzeylari qad ko'targan.

Toshkent markazi rekonstruksiya qilinib , katta maydon va uning atrofidagi ma'muriy binolarni o'z ichiga oluchi ansambl yaratilgan. Bosh maydon shaharning boshqa zonalar-aholi yashaydigan punktlari, sport markazlari bilan uzviy bog'langan Toshkentning turarjoylari nahalliy iqlim sharoiti va davr talablariga mos qilib qurilgan. Shaharda yangi mikrorayonlar, „Moskva“, „Leningrad“, „Ukraina“, „Qoraqamish“, „Yunusobot“, „Shimol“, „Talabalar shaharchasi“, kabi massivlar, park va xiyobonlar vujudga keltirilgan, „Chilonzor“ massivi kengaytirilgan. Komsomol ko'li, „G'alaba“ bog'idagi ko'l, anhor va boshqalar rekonstruksiya qilingan, Sergeli yo'ldosh shaharchasi bunyod etilgan. Shahar atrofiga magistral halqa yo'l solingan. Toshkent arxitekturasida muzeyi binosi, hozirgi Vazirlar Mahkamasining avvalgi binosi (1967), ma'muriy bino (1972), Matbuot uyi (1975), Sirk binosi (1975), San'at muzeyi binosi, „O'zbekiston“ mehmonxonasi (1974), aeroportnin yangi korpusi kabi ko'plab zamonaviy binolar bilan boyigan. Toshkent zilzilasi 10 yilligi munosabati bilan Toshkent aholisi jasorati va matonatini, zalqlarning do'stligini madh etuvchi „Xalqlar do'stligi“ memorial kompleksi (muzeyi bilan birga) bunyod etilgan. 1974-yilda poytaxtda „O'zbekiston“ mehmonxonasi qurib bitkazilgan. Mehmonxona Amir Temur xiyoboni tevaragida joylashgan. Bino konstruksiyasi metall karkasli. Qavatlar soni 17 ta, xonalar soni 495 ta, o'rinlar soni 930 ta. Ikki qavatli 450 o'rinli ikki zaldan iborat retorani, 100 o'rinli banket zali, 250 o'rinli kafesi, 100 o'rinli tungi bar va choyxonasi bor. Uning arxitektrasi zamonaviy va milliy uslublar uyg'unlashgan. Bo'zsuv arig'ining o'ng sohilida

1978-1985- yillarda Toshkent teleminorasi bunyod etilgan. Uning balandligi 375 m bo'lib, SNG davlatlari ichida Moskvadagi Ostankino teleminorasidan keyin 2-o'rinda turadi. Teleminora metall konstruksiyalardan ishlangan (metall harajatlari 6 ming tonna), 9 ballik zilzilaga bardosh beradi. Minora ustunidagi inshoot hajmi 15 ming m³ ni tashkil etadi. Minora ichida tezyurar lift, kommunikatsiya shaxtalari, xizmat xonalari evakuatsiya zinalari, kuzatish va boshqa xonalar bor.

XULOSA

O'zbek milliy me'morchilik san'atining yangi bosqichga ko'tarilishi Vatan mustaqilligi yillarida amalga oshdi. Mamlakatimiz barcha shaharlarining, shu jumladan poytaxt – Toshkent shahrining qiyofasini o'zgarib ketishi, unda zamonaviy, milliy ruhdagi jo'plab binolar va inshootlarning yaratilishi, poytaxt Bosh maydonini obdon rekonstruksiya qilinishi, dam olish joylarining tashkil etilishi avvalgi binolarni tubdan rekonstruksiya qilinib, bosh maydonga uyg'unlashishi, chiroyli favvoralarining barpo etilishi mustaqillik mevasidir. Toshkent shahri kundan kunga chiroy ochib, go'zallashib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.M.Vaxitov, Sh.R.Mirzaev Me'morchilik 1,2,3, qismlar. Toshkent, "Tafakkur", 2010
2. Ефимов А.В. и др. «Дизайн архитектурной среды»: Учебник для ВУЗовМ. Архитектура -С, 2005.
3. Nozilov D. Markaziy Osiyo me'morchiligida intryer T., 2005